

ELENA GRINAVECKIENĖ – GERIAUSIA JURBARKIŠKIŲ ŠNEKTOS ŽINOVĖ

Skirta Elenos Grinaveckienės 95-osioms gimimo metinėms

Kai ėmiau galvoti, kokiais žodžiais pradėti pasakojimą apie kalbininkę Eleną Grinaveckienę, tai iškart prisiminiau pačią pradžią, nuo kada atkreipiau dėmesį į mokslininkę ir jos ryšį su Jurbarku. Taigi – 1981 metai, dialektologijos (mokslo apie tarmes) seminaras Vilniaus valstybiniame pedagoginiame institute. Dėstytojas manęs paprašo surašyti visus Jurbarko krašto vietovardžius, turinčius kamiengalį ir galūnę *-džiai, -čiai*. Tad pradėdau rašyti visus man artimiausius ir žinomiausius: Žindaičiai, Girdžiai, Balandžiai, Butkaičiai, Gedžiai, Mikutaičiai, Smukučiai, Užtilčiai..., tada jau tolimesnius: Šimkaičiai, Juodaičiai, Klausučiai... Surašiau gal tris dešimtis ir besukubėdamas dar vieną pridėdau – Eičius – na juk jie visai netoli nuo Vertimų – už netoliese esančio Laukesos durpyno artimiausias kaimas.

Dėstytojas kruopščiai peržiūri tą sąrašą. Pasiįdomauja apie Užtilčius ir prisipažįsta, kad nežino (ar neatsimena) tokio prie pat Smalininkų esančio kaimo. O tada ir sako – „Gvilduk, Eičiai tai Jurbarko rajonui nepriklauso“. Išgirdęs taip jurbarkiškių šnektą pasakytą mano pavardę, išdrįsau paklausti, iš kur dėstytojas tai žinaš. Tada Vladas Grinaveckis nusijuokė ir pasakė, kad jis Šiauduvos, Šilalės krašto kilęs, o jo žmona esanti jurbarkiškė Elena. Dar tą patį savaitgalį, sugrįžęs į Jurbarką ir susitikęs savo lietuvių kalbos mokytoją Vytautą Bosą, išsiklausinėjau apie Eleną Grinaveckienę. Atmintyje ir užrašuose pasilikę jo žodžiai, kad „visos keturios Šuopaitikės itin daug pasiekusios, o ypač garsi ir mums svarbi Elenutė“. Tik po studijų sugrįžęs į Jurbarką pirmą kartą susitikau kalbininkę, kuri, sužinojusi, kas aš toks esu, iškart juokdamosi paklausė, ar gerai atsimenąs, kad Eičiai tai Tauragei priklauso. Kalbininkai Elena ir Vladas Grinaveckiai labai gerai suprato vienas kitą, turėjo itin daug bendrų veiklos interesų, todėl nenuostabu, kad ir apie savo studentus pasikalbėdavo. Šilališkiai ir jurbarkiškiai gerai jausdavo tą jų abiejų palankų nusiteikimą kraštiečių atžvilgiu.

Po studijų prasidėjusi mano bendrystė su kalbininke, tarpusavio supratimas ir pasišnekėjimai tęsėsi iki pat jos mirties. Visą laiką jaučiau jos bičiulišką, gal šiek tiek ir globėjišką rūpinimąsi. Kaip ir tuometinė kalbos tvarkytoja Aldona Pauliukaitienė, taip ir aš – abu sulaukdavome jos padrašinančių žodžių, skatinimo – kiek galima daugiau gero padaryti gimtajai kalbai, o ypač jurbarkiškių šnektai.

Prisiminkime svarbiausius kalbininkės Elenos Grinaveckienės gyvenimo faktus: gimė 1928 m. birželio 10 d. Klišių kaime prie Jurbarko, 1947 m. baigė Jurbarko gimnaziją, o 1952 m. – Vilniaus universitetą; nuo 1955 m. dirbo Lietuvių kalbos ir literatūros institute. Dialektologė, humanitarinių mokslų daktarė, lietuvių kalbos tarmių (o ypač Mituvos upyno), lietuvių ir slavų kalbų ryšių tyrinėtoja, įvairių knygų (chrestomatijos „Lietuvių kalbos tarmės“, baltarusių tarmių žodyno, „Lietuvių kalbos atlaso“ ir kt.) viena sudarytojų ir redaktorių, leidiniuose „Lietuvių tarmių tekstai“ paskelbtų tarmių tekstų rinkinių rengėja, nemažo skaičiaus straipsnių apie Gudijoje, Latvijoje ir Lenkijoje gyvenančių lietuvių tarmes autorė. Parašiusi daugybę įvairių straipsnių apie kalbos ir tarmių reikalus, kalbininkus.

I pav. Nuotraukoje (iš kairės): sėdi Birutė Vanagienė, Elena Grinaveckienė, stovi Marija Razmukaitė, Aloyzas Vidugiris, Aldona Jonaitytė, Jonina Lipskienė, Kazys Morkūnas. Nuotrauka saugoma Lietuvių kalbos instituto Geoligvistikos centro Tarnių archyve

„Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“ minima, kad E. Grinaveckienė „Lietuvių kalbos žodynui“ užrašė apie 35 000 žodžių! 1994 metais apdovanota Lietuvos nacionaline (mokslo) premija. Žemiškąją kelionę baigė 1999 m. rugsėjo 29 d. ir palaidota senosiose Jurbarko kapinėse šalia artimųjų. Bet be visų tų oficialių datų ir darbų daugelio atmintyje labiausiai išlieka (ir išliks) prisiminimai apie mūsų kraštietės nuoširdumą ir atjautą, energingumą ir išmintį, užsispyrimą ir tvirtybę, dosnumą ir darbštumą. Visa tai tikriausiai joje susiformavo dar vaikystėje, kai teko gyventi su pamote, kai reikėjo rūpintis ir būti tarsi mama trimis jaunesnėms sesėms. Pasakojama, kad ji iš paskutiniųjų sušelpdavo ir neturtingesnius bendrakursius, stengdavosi padėti į sovietų nemalonę pakliuvusiems jaunuoliams. Ir dar labai įsimintina – jos išskirtinė meilė Jurbarko kraštui ir jurbarkiškių šnektai...

Jeigu pasivaikščiodami iš Vydūno gatvės įsuksite į Elenos Grinaveckienės gatvę, tai pasieksite Imsrę, Jurbarko Rotary klubo pasodintą parką, o už jo, kitoje upelio pusėje, prisiglaudusią gražią sodybą. Joje taip trankiai ir baisiai linksmi (ne Jurbarko krašto skaitytojai turėtų perskaityti taip – *labai, itin linksmi*) jurbarkiškiai su žymiaisiais Lietuvos kalbininkais ir nuolatiniais Jurbarko svečiais, lietuvių kalbos mylėtojais Leo ir Marida iš Belgijos Lakdaliao 1998 m. sveikino Elenutę jos 70-mečio proga. „Tada jubiliatės rankose pagaliau atsidurs reto gražumo Birutės Bartkutės nupinta kupolė, pievelėje plačiausiai išsiskleis margas dainininkių, muzikantų ir svečių būrys. Visa dabar atrodo tolokai, bet vis taip pat brangu. Laimei, liko tai ir nufilmuotoje juostoje“, – prisimena mūsų kalbininkė Aldona Pauliukaitienė. Čia, prie Imsrės, Elena Grinaveckienė praleido nemažai gyvenimo metų, čia ne kartą rinkosi gimtosios kalbos mylėtojai, čia kalbininkės atmintį dar ir šiandien saugo sesuo Janina ir jurbarkiškio Juozo Videikos išdrožta memorialinė lenta.

Jurbarkiškių atmintyje Elena Grinaveckienė – kraštietė, visada guvi, geros nuotaikos, vis gražių Jurbarko krašto kalbos žodžių paberianti.

Gimtąjį kalbą ir jurbarkiškių šnektai skirtas renginys (1995 m.)

O kaip įdėmiai ji klausydavosi kitų kalbėjimo, pasakojimų. Tiesiog visas jos dėmesys tuo metu būdavo sutelktas į tą, kuris kalba. Ir, žiūrėk, jau išgirdo iš pasakotojo ar kalbėtojo naują Jurbarko krašto žodį, tada tuoj ima klausinėti, taip šiltai ir nuoširdžiai, kad žmogus dar daugiau tų vietinių žodžių pasako. Taip natūraliai, per pasikalbėjimą „išpešusi“ informaciją kalbininkė negaišdavo – netrukus lapeliuose kruopščiai užrašydavo tuos žodžius su pavyzdžiais ir ištartimo nuorodomis. Ir visa tai keliaudavo į Lietuvių kalbos ir literatūros (nuo 1990 metų – Lietuvių kalbos) institutą, saugantį mūsų kalbos žodžius. Lietuvių kalbos žodynų sudarytojai sako, kad E. Grinaveckienė yra pririnkusi tiek žodžių ir posakių, kad vargu ar į du didžiuosius žodynus besutildytų.

Galime net nesuabejoti ir drąsiai pasakyti, kad Elena Grinaveckienė geriausiai iš mūsų visų mokėjo jurbarkiškių šnektą. Jurbarko krašto žmonių kalbos lobius ji labai išsamiai aprašė savo disertacijoje „Mituvos upyno tarmė“. Bet Elenai Grinaveckienei gana nebuvo. Ji žodžiu ir raštu visus ragino rinkti tarmių žodžius. Viename rankraštyje jurbarkiškiams ji rašė – „Mūsų gimtosios kalbos tarmės tai lyg muzika skambanti gyvoji žodžių minčių reiškimo sistema, gavia srove kasdien trykštanti iš žmonių lūpų – yra ne tik svarbiausia tarpusavio susikalbėjimo ir susižinojimo priemonė, bet didžiai vertinga ir mokslui. Dėl to jų lobiai, dažnai slepiantys ir nemaža filologams dar nežinomų dalykų bei parodantys mūsų kalbos turtingumą, gražumą, išraiškos priemonių įvairovę ir taiklumą, iš seno yra didžiai vertinami ir stropiai renkami, užrašinėjami.“ Ir tuoj pat tame rašte pasidžiaugė, kad į tą darbą noriai įsijungė Jurbarko II vidurinės mokyklos mokytojos Lionė Ročienė ir Vilija Bartusevičienė. Tai jos pasistengusios, kad kalbininkus mokslininkus pasiektų žodžiai *pakočiai* (ražai, likę nupjovus javus), *treškalynė* (treškančios medžiagos striukė), *šviesuliukas* (linksmas, sveikas kūdikis) ir kt. Galiausiai autorė užbaigė priesaku – „taigi, kas galėdami prisidėkime prie didesnio jurbarkiškių kultūros rodymo!“

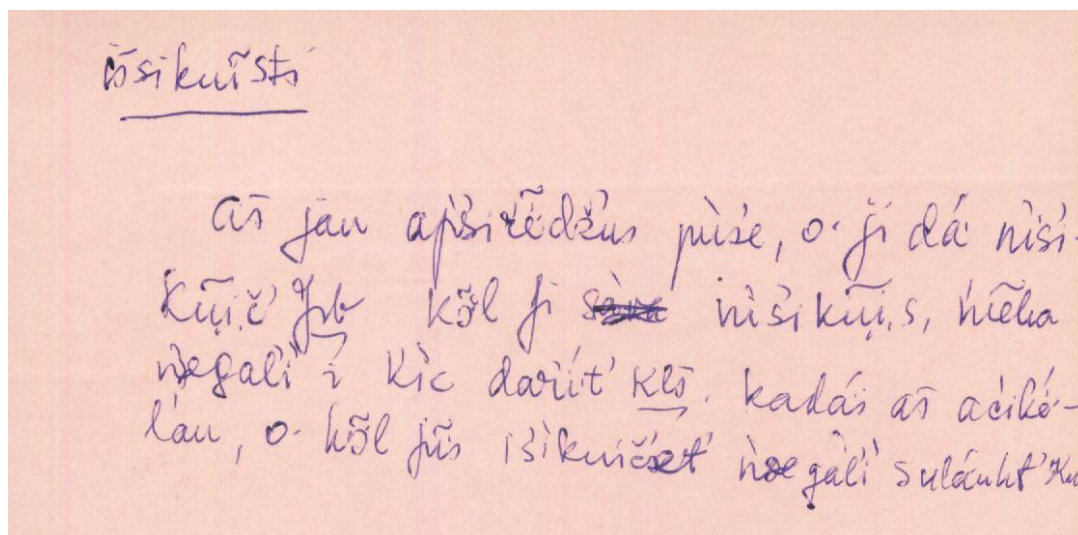
Kalbininkė visada turėjo savo nuomonę, nebijodavo viešai ją išsakyti ir apginti. Lietuvių kalbos instituto ilgametis Žodynų skyriaus vadovas, habil. dr. Vytautas Vitkauskas yra pasakojęs, kad Vilniaus universitete dirbęs žymus Lietuvos kalbininkas Juozas Balčikonis 1959 metais sulaukė kaltinimų, esą jo paskaitose trūksta sovietinės ideologijos, ir todėl tik po to, kai partinis sekretorius patikrins paskaitų tekstus, profesorius galėtų dirbti su studentais. Savą gimtąją kalbą gerbiantis mokslininkas nesutiko su tokiu reikalavimu ir buvo atleistas iš darbo. Tokiam valdžios sprendimui išdrįso nepritari vienintelė Elena Grinaveckienė.

Ilgametė Lietuvių kalbos draugijos Jurbarko skyriaus pirmininkė Aldona Pauliukaitienė ne kartą pasidžiaugdavo, kad būtent kalbininkų Elenos Grinaveckienės ir Antano Smetonos pagalba Jurbarko susibūrė lietuvių kalbą mylinčių žmonių grupė. Skyriaus garbės narė buvo ir pati Elena Grinaveckienė.

Lietuvių kalbos draugijos Jurbarko skyrius nariai su svečiais: pirmoji dešinėje pusėje sėdi kraštiečių Elena Grinaveckienė, o viduryje – kalbininkas Antanas Smetona (1998 m.)

Neseniai paprašyta pasidalinti mintimis apie mūsų tarmėtyrininkę, Aldona Pauliukaitienė surašė gražiausius žodžius, paminėdama, kad „Kalbininkei visada labiausiai reikėjo žodžių, jų pateikėjų ugdymo. Kiek tesėjom pažadus? Žodžių aruodų nesupylėm, veikiau bandėm padėti jai šiame darbe, supažindinti su žmonėmis, burti visus draugėn“, kad pirmasis atmintin įstrigęs kalbininkų susitikimas su mokiniais ir mokytojais buvęs Eržvilke, kada Elena „vyniojo dėliojo, per rankas leido savo rusvas žodžių korteles, suraišytas daugiausia naminiiais vilnoniais siūleliais. O kad juose itin kvalifikuotai užrašyti tariami žodžiai, retas supratome, net ir tinkamai perskaityti tą įmantrų dialektologo raštą vargiai sugebėjome“. „O namai, sodyba paimsryje – jauki visų prieglauda. Susipažinome su kalbininkės seserimis Janina, Genovaite, Onute. Dar buvo gyvas ir jų slaugomas tėvelis, ažuolo aukštumo žmogus. Buvęs Lietuvos savanoris. Ne iš karto, bet išsakyti visi prisiminimai apie vaikystę be anksti pasimirusios mamos. Kaip nelengvai gyventa pokariu ir atkakliai siekta aukštojo mokslo“...

Viena iš E. Grinaveckienės kortelių su paaiškinimais apie jurbarkiškų žodį *išsikuisti*

2008 metais Jurbarko krašto muziejuje įvyko graži prisiminimų popietė „Tavo gyvą žodį girdžiu“. Jau be mūsų kalbininkės..., tačiau su jos mielomis seserimis Janina ir Onute, taip pat gražiai kalbėjime išsaugojusias Jurbarko krašto kalbos savastį, kurios neužgožė nemažas skaičius didmiesčiuose praleistų metų. Ir, žinoma, vėl su gausybe mokslininkų, tarp kurių itin nuoširdžiais prisiminimais pasidalino Danguolė Mikulėnienė, Vilija Sakalauskienė, Laima Kalėdienė, Saulius Ambrazas, mūsų kraštiečiai Vincentas Drotvinas ir kiti. 2011 metais visi Jurbarko rajono savivaldybės tarybos nariai nusprendė, kad gatvę, vedančią nuo Vydūno gatvės iki Imsrės, reikia pavadinti Elenos Grinaveckienės vardu. 2013 metais į Jurbarką renkasi kalbininkai Antanas Balašaitis, Danguolė Mikulėnienė, Violeta Meiliūnaitė, Arnoldas Piročkinas, Vilija Sakalauskienė, nes jurbarkiškiai prisimena Eleną Grinaveckienę. Po penkerių metų vėl nauji susitikimai, straipsniai spaudoje...

2021 m. gruodžio mėn. Lietuvoje ir užsienyje gyvenančių tautiečių mėgstamas žurnalas „Pasaulio lietuvis“ išspausdino labai įdomų iš Šakių krašto kilusios, bet ir Jurbarką su jurbarkiškių šnektą pamilusios kalbininkės Vilijos Sakalauskienės straipsnį „Iš gimtosios Elenos Grinaveckienės leksikos aruodų“, kuriame mūsų Elenutė pavadinta itin gražiai – „nepailstanti tarmių perlų rinkėja“. Straipsnyje glaustai aprašyta E. Grinaveckienės veikla, jurbarkiškių šnektos išskirtinumas ir visiems jurbarkiškiam maloni žinia, kad „Žodžius kaip akmenis, išsibarsčiusius po laukus, renki, renki, o paskui po vieną dėlioji, gretini, tinkini, kol jie sugula į darnią sistemą kaip tvirtą mūro sieną. Taigi, atrodo, liko visai nedaug, kad užbaigtume „Jurbarko šnektos žodyną“: kai kur – įdėti pasiklydusį žodį, kai kur – atitinkamomis nuorodomis susieti žodžius tarpusavyje“. Itin smagu, kad didžioji kalbininkės E. Grinaveckienės svajonė išsipildys – jurbarkiškių šnektos žodžiai suguls į žodyną. O juk tų žodžių mūsų krašte tai ji su pagalbininkais surinko daugybę. Straipsnyje „Jurbarkiškių šnektą“, išspausdintame knygoje „Jurbarkas. Istorijos puslapiai“, yra parašiusi, kad jurbarkiškių šnektą kalbama maždaug 45 kaimuose ir Jurbarke. Na kokie gražūs kalbininkės surinkti mūsų šnektos žodžiai: *meduks, šonkauliuks, raibiuke, sartuks, drūčiai, Grigaituks, Stankyte...* E. Grinaveckienės žodžių kortelių lobyne ilgam bus išsaugoti jau dabar rečiau vartojami žodžiai: *iškiuldinti, išgriuzdėti* (išeiti, pradingti), *iškleginti, išpoškinti, dūliai, aprauktinis, atžagarinis, išsikuisti, brėžti* (būti aštraus skonio), *makyns* (purvynas, dumblynas), *išjodinti ir iškleginti* (išvaryti, išvaikyti), *šlervioti* (negražiai avėti, šleivinti), *kerepėkas* (nevikrus, gremėzdiškas žmogus), *pasiruzgyti* (pasijudinti, pasikraipyti), *bilsčius* (susibėgimas).

„Koks gražus tas žodis „mergučė“, – mėgdavo sakyti kraštiečiai Elena Grinaveckienė. Tą patį sakydavo mūsų šiečiai Arnoldas Piročkinas ir Vincentas Drotvinas, tuo pačiu žodžiu ir dabar dar džiaugiasi kalbininkas Antanas Balašaitis. Vienas iš jurbarkiškių tapatybės kodų ir yra žodis „mergučė (mergučia, mergučė)“. **Taigi, Elena Grinaveckienė buvo, yra ir bus Jurbarko krašto „mergučė“, geriausiai iš mūsų visų mokėjusi, supratusi ir saugojusi antrą – svarbiausią tapatybės kodą – jurbarkiškių šnektą.**

I dėl to šiaėis (šiaėis) metais no širdies Lietuviu kalbos institutė i Lietuviu kalbos draugijė sumislija Jurbarkė kelt mūsų mergučiai baisiai gera bilsčiu. Alė šic susėjims yr drūčiai gražai pavadintc kalbininkes Vilijas Sakalauskienes žodžiaiėis – „Nepailstanti tarmės perlų rinkėja Elena Grinaveckienė“.

Dokumentų iš viešųjų ryšių skyriaus vyr. specialistas Antanas Gvildys